

Kredo

Müstəqil ictimai-siyasi, publisistik qəzet №18 (1274) 22 may 2025-ci il

Qiyməti 1 manat

Qəzet 1999-cu ilin oktyabrından çıxır

Nizami MƏMMƏDOV - TAĞISOY - 75

ELM VƏ MAARİF FƏDAİSİ

*İslam QƏRİBLİ,
filologiya elmləri doktoru,
professor*

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının dəyərli simalarından biri, 75 yaşın astanasında olan Nizami Məmmədov (Tağısoy) çoxcəhətli elmi-bədii yaradıcılığını pedaqoji fəaliyyəti ilə məharətlə birləşdirməyi bacaran əsl elm və maarif fədaisi.

Filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar müəllim, şair-publisist Nizami Tağısoy 24 may 1950-ci ilin baharında may ayının 24-də Ucar rayonunun Yuxarı Şilyan kəndində anadan olmuş, 1967-ci ildə orta məktəbi bitirmiş, 1968-1970-ci illərdə ordu sıralarında xidmət etmişdir. Əsgəri xidmətdən sonra M.F.Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutuna qəbul olunan N.Məmmədov 1975-ci ildə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, 1980-ci ilə qədər təyinatla Ucar rayonunda rus dili və ədəbiyyatı müəllimi işləmişdir.

Orta məktəb illərində rayon və respublika qəzetlərində ilk şəirləri və məqalələri dərc olunan N.Məmmədov tələbə vaxtlarında və rayonda müəllim işlədiyi illərdə də ara-sıra müxtəlif yazı-larla mətbuat orqanlarında çıxışlar etmiş, elmə olan maraq onu yenidən Bakıya, bitirdiyi ali təhsil ocağına getirmişdir.

Nizami Məmmədov 1980-1984-cü illərdə "Rus sovet ədəbiyyatı" ixtisası üzrə təhsil aldığı İnstitutun aspiranturasında oxumuş, 1986-cı ildə "Səməd Vurğun pyeslərinin rus tərcümələri və onların mövzulu doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə almışdır.

N.Məmmədov 1992-ci ildə "XX əsr rus poeziyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsi problemləri (1920-1970-ci illər)" mövzulu doktorluq dissertasiyasına görə o, filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə almış, 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə professor diplomunu almışdır.

1984-cü ildən Bakı Slavyan Universitetində (o vaxtkı M.F.Axundov adına Azərbaycan Peda-

qoji Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunda) laborant kimi elmi fəaliyyətə başlamış N.Məmmədov bu ali təhsil ocağında filologiya elmlər doktoru, professorluqacan şərəfli elmi-pedaqoji yol keçmişdir.

Görkəmli alim və pedaqoq BSU-da "XX əsr rus ədəbiyyatı", "Türk xalqları ədəbiyyatı", "Azərbaycan ədəbiyyatı", "Tərcümə nəzəriyyəsi" fənlərindən rus və Azərbaycan bölmələrində mühazirələr aparmış, magistr, fəlsəfə doktorluğu dissertasiyalarına rəhbərlik etmişdir.

Professor Nizami Məmmədov BSU-da işləmək-lə yanaşı, həm də paralel olaraq 1995-1997-ci və 2011 - 2015-ci illərdə Bakı Qızlar Universitetində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, 1998-ci ildən 2010-cı ilin sonuna qədər Azərbaycan Beynəlxalq Universitetində əvvəl Azərbaycan dili və ədəbiyyat, sonra Rus dili və ədəbiyyat kafedralarının müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

2011-ci ilin yanvarından Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Türk Xalqları Ədəbiyyatı şöbəsində baş elmi işçi kimi çalışan Nizami Tağısoy "Qızıl qələm" və "Xalqın nüfuzlu ziyalı" və s. mükafatlara layiq görülmüşdür.

Müasirləri arasında məhsuldar və səmərəli elmi fəaliyyəti ilə seçilən, otuzə yaxın kitab müəllifi olan professor Nizami Tağısoyın Respublikamızın və xarici ölkələrin nüfuzlu mətbuat orqanlarında 700-dən artıq məqalələri işıq üzü görmüş, 100 çox beynəlxalq simpozium və konfranslarda ölkəmizi layiqətlə təmsil etmişdir.

Nizami Tağısoyın çoxcəhətli elmi yaradıcılığında tərcümə nəzəriyyəsi və praktik tərcümə məsələləri də mühüm yer tutur. Həm rus, həm də türk dillərindən etdiyi tərcümələr və onların şərhli alimdən peşəkar tərcüməçi və tərcüməşünas kimi danışmağa imkan verir.

Tərcümə problemləri ilə məşğul olduğu ilk onilliklərdə, o əsasən Azərbaycan ədəbiyyatının rus, rus ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcümə-

si problemləri ilə məşğul olmaqla "S.Vurğunun "Vaqif" pyesi Azərbaycan Rus Dram Teatrı səhnəsində", "Səməd Vurğunun "Fərhad və Şirin" pyesinin rus tərcümələri", "S.Vurğunun "Fərhad və Şirin" pyesi rus teatrları səhnəsində", "Professor H.B.Babəyevin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının işlənməsində rolu", "F.M.Dostoyevskinin "Karamazov qardaşları romanının Azərbaycan dilinə tərcüməsinin xüsusiyyətləri", "Professor F.Vəlixanova Azərbaycan poeziyasının rus tərcüməsinin tədqiqatçısı kimi", "Bədii tərcümə üslubı ekvivalentlik kontekstində (Kamal Abdullanın "Sehrbazlar dərsi" romanının rus tərcüməsi)" və s. kimi onlarca məqalə, "XX əsr rus poeziyası Azərbaycan tərcümələrində" (Bakı, 1992, 134 s. - rus dilində), "Əslin milli özünəməxsusluğu və tərcümə" (Bakı, 1998. - 68 s. - rus dilində), "Səməd Vurğun dramaturgiyası rus dilində" (Bakı, 1999, 132 s. - rus dilində), "Poetik tərcümə (Bakı, 2001, 245 s. - rus dilində) və s. kimi monoqrafiyalar nəşr etdirmiş N.Tağısoyın tədqiqatlarında son onilliklərdə ədəbi əlaqələr, komparativistika, türk xalqlarının etnogenezi, etnologiyası, etnoqrafiyası, epik təfəkkürü, ənənələri, folkloru, klassik və müasir ədəbiyyatı, ədəbiyyatşünaslığın aktual problemləri, müasir ədəbi prosesin tədqiqi məsələləri prioritetli mövqedə dayanır.

Nizami Məmmədov Tağısoyın "Qaraqalpaq eposu "Qırx qız"ın folklor-etnoqrafik, struktur-kompozisiya və ideya-bədii xüsusiyyətləri", "Hind və türk xalqları epusunda ümumi, yaxud oxşar hadisələr (hind eposu "Mahabharata" və qaraqalpaq eposu "Qırx qız"ın materialları əsasında)", "Qazaxların toy-düyün mərasimləri", "Balkar-Qaraçay "Nart" qəhrəmanlıq eposu: digər Qafqaz xalqlarının "Nartları" ilə oxşar və fərqli məqamları", "Yunus Əmrə yaradıcılığı rus ədəbiyyatşünaslığında", T.Kaipbergenovun "Qaraqalpaqlar haqqında dastan" trilogiyasında folklor, etnoqrafik mənbələr və tarixi faktlardan əsərin süjet-kompozisiya strukturunda istifadə" (rus dilində), "Koblandı-batır" - qazax xalqının möhtəşəm epik nümunəsi kimi", "Abay" faciəsinin dörd redaksiyası və pyesdə tarixi şəxsiyyət probleminin fərdi həlli", "Məhtimqulu, Vaqif və Hacıniyaz poeziyasının motiv, mövzu və obrazları müqayisəli-tipoloji təhlil kontekstində", "Mustay Kərimin mənəvi-bədii dünyası. Mustay Kərim və XX əsr" (rus dilində), "Qaraqalpaq poeziyasının klassiki (Hacıniyazın yaradıcılıq yolunun müxtəsər cizgiləri)", "Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan, Türkiyə və Türkmən ədəbiyyatşünaslığında (1917-1950-ci illər)" və s. məqalələri ilə yanaşı, "Qazax ədəbiyyatı" (Bakı, 1993, 70 s. - rus dilində), "Qaraqalpaq ədəbiyyatı" (Bakı, 2007, 296 s. - rus dilində), "Qaraqalpaq ədəbiyyatı" (Bakı, 2015, 456 s. - Azərbaycan dilində), "Koblandı-Batır qazax xalq qəhrəmanlıq dastanı" (tərcümə) (Bakı: "Elm və təhsil", 2017, 316 s.), "Alaş-Orda: Qazax dövlətçiliyinin tarixində əhəmiyyəti" (Bakı, "Şərq-Qərb", 2018, 136 s.)

(Davamı 3-cü səhifədə)

Nizami MƏMMƏDOV - TAĞISOY - 75

ELM VƏ MAARİF FƏDAİSİ

(Əvvəlki 1-ci səhifədə)

"Muxtar Auezovun yaradıcılığı: ənənədən novatorluğa (Bakı, "Şərq-Qərb", 2019, 216 s.) və b. monoqrafiyalarında tərcümə nəzəriyyəsinin, ədəbiyyatşünaslığın və türkölogiyanın çoxsaylı problemlərini sistemli - konseptual və elmi-filoloji şərhə ortaya qoyulmuşdur.

Nizami Tağısoy yuxarıda qeyd etdiyimiz sahələrlə yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatının problemləri ilə də yaxından məşğul olan məhsuldar alimlərimizdən biridir. Onun Nizami, Vaqif, M.F.Axundzadə, M.Ş.Vəzəh, X.Natəvan, M.Ə.Sabir, S.Vurğun, M.Şəhriyar, Mir Cəlal, İ.Əfəndiyev, S.Əhmədli, T.Bayram, Anar, A.Rəhimov, K.Abdulla, İ.Qəribli, E.Hüseynbəyli, R.Rəvan, Ə.Əhməd, K.Kürqırxlı, M.Dəmirçiçioğlu, F.Babanlı, Ş.Ağayar, Ə.Xələfli, Y.Nəğməkar, V.Bohmanlı, Q.Ağsəs, A.Həsənlı, F.Hüseyn və başqaları haqqında məqalələri, "Elçinin "Baş" romanı struktur-funksional təhlil müstəvisində" (Bakı, 2017, 272 s.), "Nəsrin axarı: zaman və məkan konteksti" (Bakı, 2008, 152 s.), "Etnos və epos: keçmişdən bugünü" (Bakı, 2010, 372 s.), "Meyxanənin poetikası" (Bakı, 2011, 432 s.), "Nəsimi dini-fəlsəfi təlimində Haqqın və İnsanın dərki" (Bakı, 2020, 168 s.) və b. bu kimi monoqrafiyaları onun klassik və müasir ədəbiyyatımızın mötəbər araşdırıcılarından biri kimi bəhs etməyə imkan verir.

Nizami Tağısoy alim və mühazirəçi müəllim olmaqla bərabər, həm də şair-publistdir. Müəllifin "Axtaracaqsa məni" (Bakı, 2000, 110 s.), "Bəlkə dünya öz yolunu çasıbdı" (Bakı: "Azərbaycan", 2004, 68 səh.) kitablarında toplanmış şeir və poemalarının mayasını doğma elə-obaya, insanlığa məhəbbət motivləri təşkil edir. Şairin "Düşüncələrini", "Ey bəşər övladı", "Yəqin bir vaxt gələcək ki", "Aman Allah", "Yurd bayatıları" və s. şeirləri; "Təzadlar" poeması narahat bir sənətkar qəlbinin çırpıntıları olmaqla yanaşı, həm də əsl poeziya nümunələridir. Müəllifin rus dilində işıq üzü görmüş "Moy Azərbaycan" (Bakı, "Elm və təhsil", 2018, 128 s.) şeirlər və poemaları; "Şilən: özü, sözü - çeşmənin gözü" (Bakı, 2009, 172 s.) kimi folklor-etnoqrafik rəhli kitabı; "Səftər Həsənzadə. Vətən həsrətli, bərt qoxulu sətirler" (Bakı, 2009, - 76 s.) və b. bu kimi poetik nümunələri professor Nizami Tağısoyün istedadının bu sahədə də əməli nəticələri kimi diqqətə cəlb etməkdədir.

Nizami Tağısoyün elmi-pedagoji fəaliyyətinin mühüm mərhələsini təşkil edən "Qaraqalpaq ədəbiyyatı" dərslisi (Bakı: "Elm və təhsil", 2015, 456 səh.) heç də yalnız dərslər

lik olmayıb, onun Qaraqalpaqstan, qaraqalpaqlar, qaraqalpaqlar, qazaxlar, onların mənşəyi, dil, adət-ənənələri barədə əhatəli bilgiler verən, xalqın dastan yaradıcılığını, şifahi xalq ədəbiyyatı, müxtəlif növ və janrlarda yaranmış folklor nümunələrini, onların digər türk xalqlarının folkloru ilə oxşar və fərqli cəhətlərini müqayisəli kontekstdə təqdim etməklə, həm də qaraqalpaq yazılı ədəbiyyatı barədə də geniş filoloji bilgilər təqdim edir. Qaraqalpaq yazılı ədəbiyyatının XVIII əsrdən başlayaraq 2000-ci illərə qədərki həm bədii, həm də nəzəri mənzərəsini yaratmağa müvəqqə olan müəllif burada xüsusi olaraq Qaraqalpaq - Azərbaycan ədəbi əlaqələrinə də səriştəli münasibət bildirir. Biz məhz bu dərslik vasitəsi ilə ulu, qədim türk xalqlarından biri olan qaraqalpaqların həm şifahi, həm yazılı ədəbiyyatı ilə tanışlıq imkanı qazanır, Jien Jirau, Güncoca, Hacıniyaz, Berdağ, Jolmirzə, Aymırzayev, İbrahim Yusupov, Tolıbay Kəbulov, Həsən Begimov, Tulepəygen Kaipbergenov və b. bu kimi ünlü qaraqalpaq yazarlarından xəbərdar ola bilərik.

Nizami Məmmədov türk xalqları ədəbiyyatının nəzəri məsələləri ilə yanaşı, təbliği, tərcüməsi və nəşri ilə də səmərəli şəkildə məşğul olan tədqiqatçı-müərrirlərdən biridir. Onun Qazax xalq qəhrəmanlıq dastanı "Koblandı-Batır"ın tərcüməsini bu qəbildən olan ən uğurlu işlərdən biri hesab etmək olar ("Koblandı-batır", Bakı: "Elm və təhsil", 2017, 316 səh.). 7020 misradan ibarət olan dastanın hər bəndini on misradan ibarət olmaqla yeddi hecaşir şəklində oxunaqlı, lakonik bir dillə tərcümə edən N.Məmmədov ağır zəhmətə qatlaşıaraq dastanda işlənmiş 102 topomim, etnonim, hidronim və etnoqrafik terminlərin şərhini vermişdir ki, biz məhz müərricinin təqdim etdiyi şərhər vasitəsi ilə dastanın ideya-məzmun xüsusiyyətləri ilə məhiyyətincə, doğru-dürüst tanış ola bilərik. Bu nəşrin digər uğuru, heç şübhəsiz ki, müəllifin yazdığı "Qazax xalq qəhrəmanlıq dastanı "Koblandı-batır" yaranma tarixi, yayılma arealı, hadisələr, qəhrəmanlar, obrazlar, əsərin ümumi siyeyəsi" adlı 52 səhifəlik araşdırma. Bu araşdırma da "Koblandı-batır" dastanının Azərbaycan dilinə tərcüməsində milli özünəməxsusluğun saxlanılması" adlı 16 səhifəlik tədqiqatda müəllif, demək olar ki, dastanı yetərincə əhatəli və elmi-filoloji baxımdan mükəmməl araşdırmışdır.

Nizami Məmmədov Tağısoy türk xalqları ədəbiyyatı ilə ilgili araya-ərsəyə gətirdiyi daha bir neçə tədqiqat işinin adlarını çəkməliyə. Məsələn, bunlardan biri, Qaraqalpaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Hacıniyaz Kosbayulının şeirlərinin geniş müqəddimə, izah və şərh-

lərlə nəşridirsə (Hacıniyaz. Bakı: "Elm və təhsil", 2020, 136 səh., həmmüəlliflə birlikdə), digəri ali məktəblər üçün hazırladığı "Türk xalqları ədəbiyyatı proqramı"dır (Türk xalqları ədəbiyyatı. Proqram. Bakı: "Elm və təhsil", 2023, 69 səh.) ki, burada ilk dəfədir ki, 16 (on altı) türk xalqı ədəbiyyatlarından olan mövzular təqdim olunmuşdur. Hacıniyazın poetik əsərlərini qızı Şəbnəm Məmmədli ilə müştərek şəkildə heca vəznində ustallıqla dilimizə çevirəndən sonra N.Məmmədov tərtib etdiyi proqramı dörd bölməyə - Anadolu, Şimali Kipr və İraq-Türkmənistanın ədəbiyyatı; Türkmənistan və Orta Asiya türklərinin ədəbiyyatı; Volqaboyu türkləri və kırım-tatar ədəbiyyatı; Şimali Qafqaz türklərinin ədəbiyyatı kimi bölmələrə ayırmış, burada XIII əsrdən üzü bəri 16 türkdilli xalqın ədəbiyyatının tədris materialları bağlı mülahizələrini ümümləşdirmişdir.

Nizami Tağısoy rus və türk xalqları ədəbiyyatı mütəxəssisi olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycan ədəbiyyatının mötəbər tədqiqatçılarından biridir. O, qələmini həm klassik, həm də müasir Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırılması sahəsində sinamış, uğurlu nəticələr əldə etmişdir.

Müəllifin iki bölmədən ibarət olan "Nəsimi dini-fəlsəfi təlimində Haqqın və insanın dərki" adlı kitabı (Bakı: "Elm və təhsil", 2020, 168 səh.), adından göründüyü kimi, böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, sufizmin və hurifizmin parlaq nümayəndəsi Seyid İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığının dini-ilahi və ideya-estetik sərhinə həsr olunmuşdur.

"Nəsimidə nə varsa, hamısı İlahi, Xuda, Haqq-taala, Allahla, insanla nəfəs alır", - deyən müəllif Nəsimi poeziyasını insanın dünyanı dərki işığında bu dahi şairin yaradıcılığının bir sıra özəlliklərini şərh etməklə yanaşı, onu özək, qazax mənəviyyatları kontekstində də tədqiqatə cəlb edir, sənətkarın bu ədəbiyyatlara təsiri və əsərlərinin həmin dillərə tərcümələri barədə də dəyərli bilgiler ortaya qoyur.

Hesab edirik ki, tərcüməşünaslıq sahəsində mötəbər söz sahiblərindən olan Nizami Tağısoyün həmmüəllifli olduğu "İzləli tərcüməşünaslıq terminləri lüğəti" də son onilliklərdə lüğətçilik sahəsində araya-ərsəyə gətirilən ən uğurlu işlərdən biridir (Rafiq Manafoglu, Nizami Tağısoy, Rüstəm Kamal. İzləli tərcüməşünaslıq lüğəti. Bakı: "Mütercim" nəşriyyatı, 2010, 164 səh.). Burada Rus və Azərbaycan dillərində yüz qırxa yaxın mənəbdən istifadə edilməklə hazırlanan bu mənəbdə tərcümə və proseində istifadə olunan 1046 terminin izahı verilmişdir ki, bu da lüğətçiliyimizdə tamamilə yeni hadisə kimi siyeyələndirilməlidir.

Nizami Tağısoy ədəbiyyatın nə-

zəri problemləri ilə yanaşı, onun praktik məsələləri ilə də məşğul olan alimlərimizdən biridir. Onun 1941-1945-ci illər müharibəsinin iştirakçısı olub, ləhbədə düşmən qüvvəsindən yaranmış dünyadan vaxtsız köçmüş doğma dayısı Səftər Həsənzadənin toz basmış, əksəriyyətini oxumaq müşkülə çevrilmiş məktubları arasında toplayıb tərtib edərək çap etdirdiyi "Vətən həsrətli, bərt qoxulu sətirler" kitabını alimin ağır zəhməti hesabına başa gələn mənbə olmaqla yanaşı, həm də qədrşünaslıq nümunəsi hesab etmək olar (Səftər Həsənzadə. Vətən həsrətli, bərt qoxulu sətirler. Bakı: "Mütercim", 2009, 76 səh.). Müəllifin "Səftər Həsənzadənin sənəkar şeirləri" adlı müqəddimə və "Gecikmiş görüşə söz ardı" adlı son söz yazdığı kitabla Səftər Kərim oğlu Həsənzadənin Böyük Vətən Müharibəsi illərində yazıb arxa cəbhəyə, Azərbaycana, doğma Şilən kəndindəki qohumlarına göndərdiyi əsas mövzuları yurd, vətən sevgisi və məhəbbətə süslənən 50-yə yaxın şeiri və tərcüməyi-halı da daxil etməmiş bu kitabla tanıyış olanlarda çəşidli assosiasiyalar yaratmaqdadır.

Elinə, obasına dərin köklərlə bağlılıq bir insan, ziyalı olaraq Nizami Tağısoyün xarakterinin danılmaz keyfiyyətlərindən biridir. Biz bunu müəllifin "Şilən: özü, sözü - çeşmənin gözü" kitabında daha qabarıq şəkildə hiss edirik (Nizami Tağısoy. Şilən: özü, sözü - çeşmənin gözü. Bakı: "Mütercim", 2009, 172 səh.).

Ucar rayonun Yuxarı Şilən kəndinin tarixi, etnoqrafiyası, folkloru, bu kənddən çıxmış söz-sənət adamları haqqında olan bu kitab, hesab edirik ki, müəllifin bir vətəndaş kimi doğma kəndi, el-obası qarşısında həsabatıdır. Kitabla "Şilən və şilənliklər haqqında tarixi-etnoqrafik qeydlər" adlı müqəddimə yazan müəllif, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ayrılmaz qolu olan Şirvan folkloru - Ucar rayonun Yuxarı Şilən kəndindən toplağılı müxtəlif folklor nümunələrini daxil etməklə yanaşı, "Şilən şivəsi - azəri türkcəsi" adlı dialektoloji lüğətdə yer almışdır ki, biz bunu kitabın ən uğurlu cəhətlərindən biri hesab edirik. Bunlarla yanaşı, kitabla bəş şilənlik şairin tərcüməyi-halı və əsərlərindən 30-a yaxın nümunələr də salınmışdır ki, bunlar da kitabın əhəmiyyətini artıran dəyərli cəhətlərdəndir.

Professor Nizami Məmmədov Tağısoyün anadan olmasının yetmiş beş illiyi ərəfəsində qələmə aldığımız bu yazıya hələki nöqtə qoyur, bu cəfakəş alim və pedaqoq can sağlığı, yaradıcılıq uğurları arzulayırıq və ondan elmimizə töhfələr verəcək yeni-yeni əsərlər gözləyirik. 75 yaşın mübarək, Nizami müəllim!